

روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی

فریدون کامران - علی اکبر نیک‌خلق

اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی

سرشناسه	: کامران، فریدون، ۱۳۳۱ -
عنوان و پدیدآور	: روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی / فریدون کامران، علی‌اکبر نیک‌خلق.
مشخصات نشر	: تهران: چاپخش، ۱۳۸۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۸ ص: جدول.
شابک	: ۲۵۰۰۰ ریال 978-964-5541-40-9
یادداشت	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۰۵ - ۲۰۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: علوم اجتماعی -- روش‌شناسی.
موضوع	: علوم اجتماعی -- تحقیق -- روش‌شناسی.
شناسه افزوده	: نیک‌خلق، علی‌اکبر، ۱۳۱۱ -
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۵ ۹۷۶۲/۵ H۶۲
رده‌بندی دیویی	: ۳۰۰/۷۲
شماره کاتالوگ ملی	: ۳۴۱۵۴ - ۸۵م

روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی

نویسندگان: فریدون کامران - علی‌اکبر نیک‌خلق

طراح: پنجره

حروفچینی: مؤسسه بروجردی

لیتوگرافی: الوان

چاپ و صحافی: پژمان

چاپ اول: ناشر ۱۳۸۶

شمارگان: ۲۱۰۰

قیمت ۲۵۰۰۰ ریال

ناشر انتشارات چاپخش

عضو انجمن فرهنگی ناشران کتاب دانشگاهی

نشانی: تهران، میدان انقلاب، بازارچه کتاب، پلاک ۱۲ تلفن: ۶۶۴۰۴۱۱۰

صندوق پستی: ۱۳۱۴۵-۱۷۳۷

کلیه حقوق محفوظ است

شابک ۹-۴۰-۵۵۴۱-۹۶۴-۹۷۸ 978-964-5541-40-9 IBSN

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۱
بخش اول: سیر تاریخی اندیشه‌های اجتماعی.....	۱۵
بخش دوم: شناخت انسان از امور و پدیده‌ها.....	۲۱
فصل اول.....	۲۲
۱- شناخت فلسفی.....	۲۲
۲- شناخت عرفانی.....	۲۳
۳- شناخت دینی.....	۲۳
۴- شناخت هنری.....	۲۳
۵- شناخت فرهنگی.....	۲۴
۶- شناخت علمی.....	۲۴
فصل دوم: علم و قانون.....	۲۶
۱- علم چیست؟.....	۲۶
۲- مختصات علم.....	۳۰
الف: روش تحقیق.....	۳۰
ب: قانونمندی.....	۳۱
ج: انتظام.....	۳۲
۳- ویژگی‌های قانون در جامعه‌شناسی.....	۳۳
بخش سوم: انواع تحقیق.....	۳۷
الف: برپایه روش.....	۳۸
۱- پهنانگر.....	۳۸
۲- ژرفانگر.....	۴۱
۳- جامعه‌شناسی ایستا یا سکونی.....	۴۵

۴۶	۴- جامعه‌شناسی پویا.....
۴۶	ب: بر پایه هدف.....
۴۶	۱- تحقیق نظری.....
۴۷	۲- تحقیق کاربردی.....
۴۹	ج- بر پایه ابعاد.....
۴۹	۱- بعد علی.....
۴۹	۲- بُعد کارکردی.....
۵۰	د: بر پایه قلمرو.....
۵۰	۱- جامعه‌شناسی خرد.....
۵۰	۲- جامعه‌شناسی کلان.....
۵۰	ه: بر پایه موضوع.....
۵۱	بخش چهارم: مراحل طرح تحقیق.....
۵۲	فصل اول: طرح تحقیق.....
۵۲	الف: تدوین مسأله تحقیق.....
۵۳	ب: تعریف مفاهیم تحقیق.....
۵۷	ج: مراحل اجرای تحقیق.....
۵۹	فصل دوم: فرضیه.....
۶۱	الف: اهمیت و نقش فرضیه.....
۶۱	ب: ویژگی‌های فرضیه.....
۶۲	ج: منابع تهیه فرضیه.....
۶۴	د: انواع فرضیه.....
۶۴	۱- فرضیه توصیفی.....
۶۵	۲- فرضیه تحلیلی.....
۶۵	۳- فرضیه ناشی از تئوری.....
۶۵	۴- فرضیه جهت‌دار.....
۶۵	۵- فرضیه بدون جهت.....
۶۶	۶- فرضیه چند متغیره.....

۶۶	۷- فرضیه ساده
۶۶	۸- فرضیه محدود
۶۶	۹- فرضیه گونه‌ای (Typic)
۶۷	فصل سوم: متغیر
۶۷	الف: متغیر مستقل یا علی و متغیر تابع
۶۹	ب: ویژگی‌های متغیر
۷۰	۱- تغییرپذیری
۷۰	۲- سنجش‌پذیری
۷۰	ج: انواع متغیرها
۷۱	۱- متغیر اسمی
۷۱	۲- متغیر یک سویه، دو سویه یا چند سویه
۷۲	۳- متغیر واسطه یا متداخل
۷۲	۴- متغیر ترتیبی
۷۲	۵- متغیر کمی و کیفی
۷۳	۶- متغیرهای کنترل
۷۳	د: طیف‌ها
۷۷	بخش پنجم: شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات
۷۸	فصل اول: مطالعه نظری و کتابخانه‌ای
۸۰	فصل دوم: مشاهده
۸۰	مشاهده عادی
۸۰	مشاهده علمی و هدف دار
۸۲	مشاهده همراه با مشارکت در گروه
۸۴	سودمندی‌های مشاهده
۸۴	محدودیت‌های مشاهده
۸۶	فصل سوم: مصاحبه
۸۷	انواع مصاحبه
۸۷	الف: مصاحبه اکتشافی

۸۷	ب: مصاحبه نهائی
۸۸	ج: مصاحبه آزاد
۸۹	د: مصاحبه هدایت شده
۹۰	راهنمای مصاحبه‌گر
۹۱	محاسن مصاحبه
۹۲	فصل چهارم: مباحثه
۹۳	فصل پنجم: مکاتبه
۹۵	بخش ششم: ابزار جمع‌آوری اطلاعات
۹۹	فصل اول: پرسش‌نامه
۱۰۰	۱- تنظیم پرسش‌نامه
۱۰۱	الف: پرسش‌های باز
۱۰۲	ب: پرسش‌های بسته
۱۰۲	۲- انواع پرسش‌های بسته
۱۰۲	الف: پرسش‌های دو حالتی (دوجوابی)
۱۰۴	ب: پرسش‌های چندجوابی
۱۰۵	ج: پرسش‌های تطبیقی
۱۰۶	د: پرسش‌های امتیازی (یا رتبه‌بندی شده)
۱۰۷	ه: پرسش‌های تکمیلی
۱۰۹	فصل دوم: فیش‌برداری
۱۱۳	بخش هفتم: طبقه‌بندی اطلاعات و تبیین
۱۱۴	فصل اول: طبقه‌بندی اطلاعات
۱۱۶	الف: انواع طبقه‌بندی
۱۱۶	۱- طبقه‌بندی اسمی
۱۱۷	۲- طبقه‌بندی ترتیبی
۱۱۷	۳- طبقه‌بندی فاصله‌ای
۱۱۹	فصل دوم: تبیین
۱۲۰	انواع تبیین

۱- تبیین عامیانه.....	۱۲۰
۲- تبیین عرفی.....	۱۲۱
۳- تبیین استنادی.....	۱۲۱
۴- تبیین علمی.....	۱۲۲
عملیات لازم در تبیین علمی.....	۱۲۲
۱- نمایش همبستگی.....	۱۲۲
۲- حذف همبستگی کاذب.....	۱۲۳
۳- تعیین تقدم و تأخر پدیده‌ها.....	۱۲۳
۴- نظریه پردازی.....	۱۲۳
بخش هشتم: نمونه گیری.....	۱۲۵
ضرورت استفاده از نمونه گیری.....	۱۲۶
روش و اساس کار.....	۱۲۶
الف: نمونه گیری تصادفی با جای گذاری.....	۱۲۷
ب: نمونه گیری تصادفی بدون جای گذاری.....	۱۲۸
شرحی بر مفاهیم و پارامترها.....	۱۲۹
الف - جامعه آماری یا جامعه مادر.....	۱۲۹
- پارامترهای جامعه آماری.....	۱۲۹
ب: نمونه آماری.....	۱۳۰
- پارامترهای نمونه آماری.....	۱۳۰
نحوه توزیع نمونه‌های آماری.....	۱۳۰
- واریانس جامعه آماری.....	۱۳۴
الف - رابطه بین واریانس توزیع نمونه‌ای در دو حالت مختلف.....	۱۳۴
ب - رابطه بین واریانس جامعه مادر با واریانس توزیع نمونه‌ای با جای گذاری و بدون جای گذاری.....	۱۳۵
ج - جایگاه نمونه در توزیع نمونه‌ای.....	۱۳۶
توزیع نرمال.....	۱۳۸
توزیع نرمال چیست؟.....	۱۳۹

نسبت‌ها.....	۱۴۲
الف - مفاهیم و پارامترهای مورد محاسبه.....	۱۴۲
۱- جمعیت آماری:.....	۱۴۲
۲- نمونه آماری.....	۱۴۲
۳- توزیع نمونه‌های آماری.....	۱۴۳
تخمین پارامترهای جامعه به کمک محاسبه پارامترها در نمونه آماری.....	۱۴۳
الف - تخمین d.....	۱۴۴
ب - تخمین m میانگین جامعه آماری و تعیین طیف اعتماد.....	۱۴۶
تعیین حجم نمونه با توجه به هزینه اجرای طرح و درصد انحراف از معیار.....	۱۴۹
مسئله ۱.....	۱۵۰
مسئله ۲.....	۱۵۷
بخش نهم: تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها.....	۱۶۱
فصل اول: تحلیل واریانس.....	۱۶۲
۱- طرح مسئله.....	۱۶۲
۲- واریانس عوامل و واریانس باقیمانده (خطا).....	۱۶۳
۳- پراکندگی.....	۱۶۴
۴- آزمون F اسنдекر (Snedecor).....	۱۶۶
۵- مزایا و محدودیت‌های تحلیل واریانس.....	۱۶۶
مسئله ۱.....	۱۶۷
مسئله ۲.....	۱۷۴
فصل دوم: ضریب همبستگی و بررسی رابطه خطی بین متغیرها.....	۱۸۳
۱- طرح مسئله.....	۱۸۳
۲- روش استفاده از رابطه خطی بین متغیرها (رگرسیون).....	۱۸۴
الف - اساس کار.....	۱۸۴
ب - مفاهیم.....	۱۸۶
۱- خط رگرسیون.....	۱۸۶
۲- R^2 ضریب تعیین‌کننده (ارتباط).....	۱۸۶

۱۸۷	۳- ضریب همبستگی: R
۱۸۸	۴- اشتباه در تخمین
۱۸۸	۳- مزایا و محدودیت‌ها
۱۸۹	۴- فرمول‌های مورد استفاده در تعیین رابطه بین متغیرها
۱۸۹	الف - محاسبه ضرایب معادله خطی
۱۹۰	ب - محاسبه ضریب تعیین کننده (واریانس مشترک) R^2 و ضریب همبستگی R ..
۱۹۰	ج - محاسبه میزان خطای ممکن در تخمین
۱۹۱	د - پیش‌بینی و تعیین طبقه از مقادیر ممکن که متغیرها در آن فاصله واقع می‌شوند
۱۹۲	ه: بررسی معنی دار بودن رابطه متغیرها
۱۹۳	مسئله
۲۰۴	کتابنامه

مقدمه

پژوهشهای اجتماعی در ایران سابقه‌ای دراز دارد، اما تحقیق با شیوه‌های جدید و علمی از حدود نیم قرن پیش با تأسیس مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران متداول شده و به تدریج تنوع و گسترش یافته است. در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، پژوهشگران در بخش‌های تحقیقات شهری، روستایی، عشایری، خانواده، دینی، مردم‌شناسی و اسناد و مدارک و... در زمینه‌های گوناگون براساس هدفهای علمی و کاربردی به کار پژوهش پرداخته و آثار گرانبهای بسیاری بر جای گذاشته‌اند.

این واحد پژوهشی علاوه بر پرورش محقق و آموزش عملی روشهای تحقیق به انتشار آثار پژوهشی و تألیفات و ترجمه کتابهایی در زمینه روشهای تحقیق در علوم اجتماعی پرداخته است که هر کدام به سهم خود در توسعه تحقیقات اجتماعی و آموزش دروس نظری و عملی روشهای تحقیق مؤثر بوده و همواره مورد استفاده پژوهشگران و دانشجویان قرار داشته است.

کتابی که اکنون در دست دارید، حاصل کوششی است که طی سالهای زیاد کار پژوهشی و تدریس دروس نظری و عملی روشهای تحقیق در علوم اجتماعی فراهم آمده است.

در تدوین و نگارش کتاب کوشش شده است، مطالب با زبانی ساده به پژوهشگران جوان و دانشجویان عزیز ارائه شود و با ذکر مثالهایی از مسائل اجتماعی جامعه ایران تفهیم آنها آسان‌تر انجام گیرد. موضوعات کتاب در نه بخش به شرح زیر تنظیم شده است.

بخش اول به سیر تاریخی اندیشه‌های اجتماعی می‌پردازد که ابتدا از مدینه فاضله و شهرهای آرمانی و ملاحظات اخلاقی و تفکرات فلسفی کلیسایی و سرانجام از رنسانس، تجدید حیات علمی، اجتماعی و فرهنگی و گرایش به واقع‌گرایی و مشاهده و کاربرد شیوه‌های علمی و بالاخره چگونگی پیدایش علم جامعه‌شناسی سخن رفته است.

بخش دوم به دو فصل تقسیم می‌شود: فصل اول در باره انواع شناخت انسان از امور و پدیده‌های اجتماعی است که در آن نکاتی از شناخت‌های فلسفی، عرفانی، دینی، هنری، فرهنگی و بالاخره شناخت علمی مطرح می‌شود. در فصل دوم از علم به عنوان مجموعه دانستنی‌های تجربی و به معنی کشف روابط میان پدیده‌ها، روابط میان علت و معلول یعنی کشف قانون و بالاخره از نسبیت و ویژگیهای قانون در جامعه‌شناسی گفتگو می‌شود.

بخش سوم گفتاری است در انواع تحقیق: پنهانگر و ژرفانگر، ایستا و پویا، نظری و کاربردی، علی و کارکردی، خرد و کلان و بالاخره تحقیق از لحاظ موضوعات گوناگون و شاخه‌های روزافزون جامعه‌شناسی.

بخش چهارم از سه فصل به شرح زیر تشکیل می‌شود:

فصل اول مربوط است به طرح تحقیق که از تدوین مسئله، تعریف مفاهیم و مراحل مختلف تحقیق از پرسش آغازین، پیش فرض، مطالعات نظری، تنظیم فرضیه، شیوه جمع‌آوری اطلاعات و بالاخره طبقه‌بندی و تبیین علمی پدیده‌های اجتماعی بحث می‌شود.

فصل دوم به فرضیه اختصاص دارد که ابتدا تعریفی از فرضیه بدست داده می‌شود و بدنبال آن از اهمیت و نقش فرضیه، ویژگیهای فرضیه، منابع تهیه فرضیه و بالاخره از انواع آن گفتگو می‌شود.

در فصل سوم متغیر بعنوان یک امر یا پدیده اجتماعی و مفهومی که بر اثر عامل یا پدیده اجتماعی دیگر تغییر می‌کند یا خود باعث تغییر می‌شود، متغیر مستقل متغیر وابسته و انواع دیگر متغیرها و در پایان این فصل طیف با ذکر مثالهایی چند از جامعه امروز ایران مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

بخش پنجم مربوط به شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات می‌باشد که ابتدا از مطالعات نظری و کتابخانه‌ای و به دنبال آن مشاهده، مصاحبه، مباحثه و مکاتبه گفتگو می‌شود و

در بخش ششم که تحت عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات می‌باشد از پرسشنامه و فیش‌برداری سخن به میان می‌آید.

بخش هفتم به طبقه‌بندی داده‌ها و اطلاعات، توصیف و تبیین اختصاص دارد که دانشجویان بسیار به سادگی با انواع طبقه‌بندی و چگونگی توصیف و تبیین پدیده‌های اجتماعی و داده‌های آماری مندرج در جداول آشنا می‌شوند.

عنوان بخش هشتم نمونه‌گیری است که در باره چگونگی انتخاب نمونه و انواع نمونه‌گیری‌ها صحبت می‌شود و در بخش نهم دانشجویان با روش تحلیل آماری، واریانس و ضریب همبستگی و بررسی روابط خطی میان متغیرها و نیز شیوه‌های تحلیل آنها آشنا می‌شوند. بدون شک این کتاب با همه کوششی که در تدوین و نگارش آن بعمل آمده است خالی از اشکال نخواهد بود، امیدواریم با راهنمایی استادان ارجمند در چاپهای بعدی اصلاحات لازم بعمل آید.

فریدون کامران - علی اکبر نیک‌خلق